

İbn Cüzey'in *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl* Adlı Tefsîri'nin Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü Konuları

Mehmet BAĞIŞ*

Öz

Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâti (ö. 741/1340), *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* adlı tefsîrinde Taberî'nin (ö. 310/923) *el-Câmi'u'l-beyân'ı*, İbn Atiyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharraru'l-vecîz'i* ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf'ından* istifade etmiştir. İbârelerinin kısalığı, tekrarlardan kaçınması ve gereksiz uzatmalara girmemesi yönüyle bu tefsir, muhtasar tefsirlerden kabul edilmektedir. Bu tefsîri ön plana çıkaran hususlardan biri de Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü ile ilgili mühim bilgiler ihtivâ eden iki mukaddimesinin bulunmasıdır. Bu mukaddimelerin ilkinde İbn Cüzey, tefsîrinde takip edeceği metotları ayrıntılı bir şekilde izah etmiş; Kur'ân'ın ana konuları, Kur'ân tarihi, müfessirlerin tabakaları ve ihtilaf sebepleri gibi mevzular üzerinde durmuştur. Bunun dışında tefsir, kıraat, nahiv, fesâhat, beyân, belâgat, ahkâm, kasas, tasavvuf, usûlü'd-dîn, usûlü'l-fıkh, nâsîh-mensûh, i'câzu'l-Kur'ân, fedâilü'l-Kur'ân vb. alanlarda faydalı bilgiler vermiştir. Tefsîrin ikinci mukaddimesi ise bir lûgat kitabını andırmaktadır. İbn Cüzey burada, Kur'ân'da birçok defa geçen; anlaşılması zor veya manası müphem olan kelimeleri Arapça alfabetik sıraya göre açıklamıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Cüzey, et-Teshîl, mukaddime, ulûmu'l-Kur'ân, tefsir usûlü.

Quranic Sciences And Issues of Methodology of Tafsir in the Introduction Chapter of Ibn Juzay's Tafsir Titled *al-Tashil li 'Ulum al-Tanzil*

Abstract

Abu al-Kâsım Muhammad b. Ahmad b. Muhammad b. Juzayy al-Kalbi al-Gırnati (d. 741-1340), in his *al-Tashil li Ulum al-Tanzil*, is benefited from Tabari's (d. 310/923) *al-Cami'al-Bayan*, Ibn Atiyya's (d. 541/1147) *al-Muharrar al-Vaciz* and Zamakhshari's *al-Kashshaf*. This tafsir, with his short phrases and avoiding repetitions and unnecessary extensions, is regarded as a short commentary. One of the issues that bring this commentary forward is his two mukaddimas (introductions) that contain very important information about Tafsir Methodology and Quranic Sciences. In the first of these mukaddimas, Ibn Juzayy explained the methods in detail which he would follow in his Tafsir; he dwelled on the issues like the main themes of the Qur'an, the history of the Qur'an, the categories of the commentators and the reasons for disputes. Additionally, he provided useful information in such areas; tafsir, qiraah, nahiv, fasahah, bayân, balâgah, ahkâm, kasas, tasawwuf, usul al-dîn, usul al-fıqh, nâsikh-mansûkh, i'jâz al-Qur'ân, fadâil al-Qur'ân and so on. The second mukaddima of his Tafsir resembles a dictionary book. Ibn Juzayy, in this second mukaddima, explained the words which are repeatedly used in Qur'an and are difficult to understand or have unclear meaning according to Arabic alphabetical order.

Keywords: Ibn Juzayy, al-Tashîl, muqaddima, Quranic sciences, tafsir methodology.

Makale gönderim tarihi: 05.03.2018, kabul tarihi: 02.04.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir A. B. D.
mbagiss@hotmail.com

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/1 yıl: 9 cilt: IX sayı: 19

Giriş

Kur'ân tefsiriyle iştigal eden âlimler farklı metotlarla ve muhtelif tasniflerle tefsirler yazmışlardır. Bir kısmı muhtasar bir şekilde, bir kısmı ise ciltler dolusu geniş tefsirler yazmışlardır. Bazı âlimler de birçok ilim dalından istifade ederek farklı alanlara hitap eden ve aklı ön plana çıkaran tefsir eserleri telif etmiş bazıları ise tefsirlerinde sadece rivayetlere itimat etmişlerdir.¹

Bunun yanı sıra ilk dönem tefsir eserlerinden günümüze kadar ki tefsirlerin çoğunda mukaddimeler bulunmaktadır. Müfessirlerin geneli, Kur'ân'ı tefsir ederken izledikleri yöntemi ve tefsiri yazma amaçlarını mukaddimelerinde anlatmışlardır. Bu açıdan mukaddimeler, bir müfessirin tefsiri ve metoduna ilişkin müracaat edilebilecek öncelikli kısımlardır.²

Mukaddimeler, Kur'ân ilimleri konularını bir araya toplayan ve bu alanda kalem alan ilk tasniflerden sayılmaktadır. Kur'ân ilimlerinin ilk nüvelerini oluşturan mukaddimeler, bu ilimlerin gelişimi açısından önemli bir yer işgal etmektedir.³

İbn Cüzey⁴ (ö. 741/1340) de *et-Teshîl* adlı tefsirinin mukaddimesinde, tefsirde takip ettiği metotları detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bu metotlar şunlardır:

- 1 Muhammed b. Ahmed b.Cüzey el-Ğırnâti, *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, tsz.), 1: 10-11.
- 2 Ali Bulut, "Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009), 1.
- 3 Muhammed Safâ Şeyh İbrahim Hakki, *Ulûmu'l-Kur'ân min Hilâli Mukaddimâti't-Tefâsîr*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004), 1: 16-17.
- 4 Tam adı, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Ğırnâti'dir (ö. 741/1340). Yemen asıllı Benî Kelb kabilesine mensup olan İbn Cüzey, 19 Rebülevvel 693 (17 Şubat 1294) tarihinde Gırnata'da (Granada) doğmuştur. Dedelerinden Cüzey'e nisbetle anılmaktadır. Ataları ilk fetihler sırasında Endülüs'e gelerek Gırnata'nın güneyindeki Velme'ye yerleşmişlerdi. İbn Cüzey Gırnata'da tahsil görmüştür. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Abdullah İbnü'l-Kemmâd, Ebû Abdullah İbn Rüşeyd, Ebû Muhammed İbnü'l-Müezzîn, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ali el-Hadramî, Ebu'l-Mecd İbnü'l-Ahvas, Ebu'l-Kâsım İbnü's-Şât gibi âlimlerden ders almıştır. Oğulları Ahmed, Muhammed ve Abdullah olmak üzere Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Hasan en-Nübâhî, Ebu'l-Kâsım İbnü'l-Haşşâb ve Hadramî gibi âlimler de ondan ilim tahsil ettiler. Fıkıh, kıraat, tefsir, hadis ve Arap dili alanlarında derin bilgi sahibi olan İbn Cüzey, Gırnata'da hüküm süren

1. *Et-Teshîl* adlı tefsîrde birçok ilim ve sanatların özünü ihtiva eden bilgilerden istifade edilmiş muhtasar bir tefsir meydana getirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple ibareler kısa tutulmuş, gereksiz uzatma ve tekrarlara girilmemiştir.

2. Tefsirde, önceki âlimlerin görüşlerinden ya da tamamen müfessirin düşüncesinden kaynaklanan ve kitaplarda az rastlanan türden nüktelere ve ilginç konulara yer verilmiştir.

3. Bazı konularda var olan problemler çözülmeye çalışılmış, ihtimaller ortadan kaldırılmış ve böylece kapalı kalmış meseleler izah edilmiştir.

4. Bir konu hakkındaki müfessirlerin farklı görüşleri değerlendirilmiş ve bunlar arasında tercihe şayan görüş ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İbn Cüzey, âlimler tarafından söylenmiş görüşleri farklı kısımlara ayırmıştır. Bunlar “sahih görüş, batıl görüş bir de sıhhat ve fesat ihtimali bulunan görüş” şeklindedir. Müfessir, sıhhat ve fesat ihtimali bulunan görüşlerle ilgili de tefsirine has olarak kullandığı “*خطا hata*⁵, *باطل batıl*⁶, *ضعيف zayıf*, *بعيد uzak ihtimalli*⁸, *غيره أرجح başkası buna tercih edilir*⁹, *غيره أقوى başkası bundan daha güçlü*¹⁰, *أظهر غيره başkası daha açık*¹¹, *أشهر غيره başkası daha meşhur*¹²” gibi ibarelere yer vermiştir.¹³

Ayrıca o, tercih ettiği görüşü başa aldığını, bazen de tercih etmediği görüşleri “*قيل كذا şöyle de söylendi*” gibi ifadelerle aktardığını belirtmiştir. İbn Cüzey metot olarak, bir görüşü aktarırken görüş sahibinin ismini az da olsa zikretmiş, yanlış veya hatalı bulduğu görüşleri ise eserine almamaya özen göstermiştir.¹⁴

İbn Cüzey'in söz konusu tefsîri muhtasar bir tefsir olmakla beraber bu tefsirde; yerine göre kelâmî meseleler tartışılmış, nakledilen rivayetlerin tahlil ve tenkid yapılmış bazen de fazla teferruata girilmeden dil, kıraat ve fıkıh ihtilaflarına yer verilmiştir.¹⁵ Bu tefsiri ön plana çıkaran hususlardan birisi de Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlüyle ilgili bilgiler ihtiva eden iki mukaddimesidir. İbn Cüzey bu mukaddimelerin ilkinde, tefsîrinde takip edeceği metotları ayrıntılı bir şekilde izah ettikten sonra Kur'ân'ın ana konuları, Kur'ân tarihi, müfessirlerin tabakaları ve ihtilaf

Nasrîler'in (Benî Ahmer) en parlak döneminde yaşamış, Nasrîler'in Merinîler'le birlikte İspanyol ve Portekiz kuvvetlerine karşı Cebelitârik yakınlarındaki Tarîf'te yaptığı savaşta şehid düşmüştür (7 Cemâziyelevvel 741/29 Ekim 1340). *El-Kavâninü'l-Fıkhîyye, Taqrîbü'l-Vüsûl ilâ 'İlmi'l-Usûl, et-Teshîl li-'Ulûmî't-Tenzîl ve el-Envârü's-Seniyye fi'l-Kelâmî't-Sünniyye* adlı eserler, onun başlıca eserlerindedir. Bkz. Ahmet Özel, “İbn Cüzey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 19, (İstanbul: TDV Yay., 1999), 407.

5 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 178, 185; 2: 31, 66.

6 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 80, 255; 2: 195.

7 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 128, 174, 255.

8 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 72, 108.

9 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 65, 79.

10 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 365, 452; 2: 195.

11 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 71, 86, 164.

12 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 110; 2: 43.

13 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 10.

14 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 10-11.

15 Bkz. Ahmet Özel, “İbn Cüzey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 19, (İstanbul: TDV Yay., 1999), 406.

sebepleri gibi konuları işlemiştir. Mukaddimedede asıl üzerinde durulan konular ise tefsîr, kıraat, nahiv, fesâhat, beyân, belâgat, ahkâm, kasas, tasavvuf, usûlûd-dîn, usûlü'l-fıkh, nâsîh-mensûh, icâzu'l-Kur'ân, fedâilü'l-Kur'ân gibi Kur'ân'la alakası olan ilimlerdir. Tefsîrin ikinci mukaddimesinde de müfessir, Kur'ân'da birçok defa geçen; anlaşılması zor veya manası müphem olan kelimeleri Arapça alfabetik sıraya göre açıklamıştır.

1. İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Kur'ân İlimleri

Kur'ân'a dayanan ve (anlaşılması için) ona hizmet eden ilimlere *Ulûmu'l-Kur'ân* denir.¹⁶ Ulûmu'l-Kur'ân, Türkçe'de Kur'ân ilimleri manasına gelmektedir. Bu ilimler müstakil olarak, Kur'ân'ın bir bölümünü veya bir yönünü konu edinir. "Bunlardan bir kısmı Kur'ân'ın bazı özellikleri ve tarihi hakkında bilgi verirken, bir kısmı da onun doğru anlaşılıp yorumlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bunun içindir ki tefsîr tarihi ve tefsîr usûlüne dair eserlerde bu konular da işlenmektedir."¹⁷

İbn Cüzey *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl* adlı tefsîrinin ilk mukaddimesinde, "Kur'ân'la Alakası Olan İlimler" başlığı altında tefsîr, kıraat, ahkâm, nesh, hadis, kasas, tasavvuf, usûlûd-dîn, usûlü'l-fıkh, lugat, nahiv, beyân vb. ilimleri ele almıştır. Müfessir nesh, kıraat, ahkâm'ul-Kur'ân ve kasas'ul-Kur'ân gibi ilimler üzerinde yeteri kadar dururken mecâz, kinâye, iltifât, tıbâk ve mukâbele gibi belâgat konularının da sadece tanımlarını vermiştir.¹⁸

1.1. Tefsîr

Tefsîr, Kur'ân ayetlerini açıklayan ve manalarını ortaya çıkarmaya çalışan ilimdir.¹⁹ İbn Cüzey'e göre Kur'ân ilimlerinin başı ve asıl maksut, tefsîr ilmidir. Diğer Kur'ân ilimleri de ya kaynağını tefsirden almış ya da bir şekilde tefsirle ilgilidir.²⁰

İbn Cüzey Kur'ân tefsîrini, ittifak edilen ve ihtilaf edilen tefsîr olmak üzere ikiye ayırır. Üzerinde ihtilaf edilen tefsîr ise üç kısımdır:

1. Lafızlarda var olan ihtilaf: Müfessir bu şekildeki bir ihtilafı kabul etmemektedir. Zira ona göre ihtilafta asıl olan manadır. Dolayısıyla mana üzerinde ittifak varsa, lafızlarda vâkî olan ihtilaf dikkate alınmamalıdır.

2. Aynı manaya gelen farklı misallerden kaynaklanan ihtilaf: İbn Cüzey'e göre Kur'ân'da yer alan birçok misal umûm manasıyla düşünüldüğünde aynı anlamı ifade etmektedir. Böyle bir durumda asıl anlaşılması gereken, bir misalin husûsî manası değil genel olarak birçok misalden anlaşılan umûmî manadır. Dolayısıyla

16 Bkz. Zürcânî, Muhammed Abdül-Azîm, *Menâhîlül-İrfân*, thk., Ahmed İsâ el-Mâsarâvî (Kâhire: Dâru's-Selâm, 2010), 1: 20.

17 Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yay., 2012), 206.

18 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 12-25.

19 Bkz. Zürcânî, *Menâhîlül-İrfân*, 2: 381; Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, b. Bahâdir, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk., Muhammed abu'l-Fadl İbrahim (Dâru İhyâi Kütübî'l-Arabiyyeti, 1376/1957), 2: 147-148.

20 Bkz. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 15.

âlimlerin bir kısmı böyle bir durumu ihtilaf kabul ederken İbn Cüzey bunun ak-sini iddia etmektedir.

3. Manada vâkî olan ihtilaf: İbn Cüzey'e göre ihtilâfın esas merkezi, mana-da gerçekleşen ihtilafdır. O, mana itibariyle ihtilâfa düşülen bu şekildeki yorumlar arasında da tercihte bulunmuştur.²¹

1.2. Ahkâmu'l-Kur'ân

Ahkâmu'l-Kur'ân, ibâdat, muâmelât ve ukubatla ilgili âyetlerin tefsirini konu alan ilim dalıdır.²² Kur'ân'daki emir ve nehiylerin yanı sıra fikhî meseleleri de alan âyetler Ahkâmu'l-Kur'ân konusunu teşkil eder.²³

Ahkâm âyetlerinin sayısı hususunda İslâm âlimleri arasında ittifak yoktur. Gazâlî ve Râzî gibi âlimler Kur'ân'da yaklaşık 500 ahkâm âyeti bulunduğunu kaydederken, bu sayıyı 800'ün üzerine çıkararak ve 200'ün altına düşürenler de vardır.²⁴

İbn Cüzey, mukaddimesinde Ahkâmu'l-Kur'ân konusunda yazılmış eserlere de yer vermiştir. Ona göre bu alanda yazılmış en iyi eserler; doğuda Ebû İshâk İsmâîl b. İshâk el-Mâlikî'nin (ö. 282/895), Endülüs'te ise Kâdî Ebu Bekr b. el-'Arabî (ö. 543/1148) ile Kâdî Hâfız b. Muhammed b. Abdî'l-Mün'im b. el-Feres'in (ö. 597/1200-1201) eserleridir.²⁵

1.3. Nâsîh-Mensûh

Nesh sözlükte, "ortadan kaldırmak, iptal etmek, bir şeyi bir yerden başka bir yere nakletmek, bir şeyi iptal edip yerine başkasını geçirmek"²⁶ gibi anlamlara gelmektedir.

İstilahta ise nesh, dini bir hükmün daha sonra gelen dini bir delille yürürlükten kaldırılması, demektir.²⁷ Hükmü kaldırılan nassa *mensûh*, hükmü kaldıran nassa *nâsîh*, bu işleme de *nesh* denilmektedir.²⁸

İbn Cüzey'in aktardığına göre nesh, Kur'ân'da üç şekilde vâkî olmuştur. Birin-

21 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 16.

22 Bedreddin Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, (İstanbul: TDV Yay., 1998), 551.

23 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 16.

24 Bkz. Çetiner, "Ahkâmü'l-Kur'ân", 1, 551; Muhsin Demirci, *Tefsîr Tarihi*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2010), 234; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 16.

25 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 16-17.

26 Zebîdî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs* (Dâru'l-Hidâye, tsz.), 7: 355; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukrim, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâr Sâdir, 1414), 3: 61; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21.

27 Bkz. Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 2: 517; Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Tarîfât*, thk., Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007/1428), 330; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21.

28 Muhsin Demirci, *Tefsîr usûlü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 242; Çetiner, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 289; Mustafa Özel, *Kur'ân ve Tefsîr Terimleri sözlüğü*, (İstanbul: Kayhan Yayınları, 2016), 131.

cisi ayetin hem lafzının hem de hükmünün birlikte neshedilmesi, ikincisi sadece lafzının neshedilmesi, üçüncüsü de sadece hükmünün neshedilmesi şeklindedir.²⁹

Ayetin hem hükmünün hem de lafzının/tilavetinin neshedilmesine örnek:

İbn Cüzey'in aktardığına göre bu çeşit nesihde ayetin hem hükmü hem de lafzı kaldırılmıştır. Bunun örneği şudur: “ Hz. Ömer şöyle demiştir: Biz daha öncesinden Kur'ân'da 'Atalarımızı terk etmeyin, bu sizin için küfür (nankörlük) olur' ayetini okurduk.”³⁰

Ayetin, sadece lafzının/tilavetinin neshedilmesine örnek: Kaynaklarda, Recm ayeti diye nitelendirilen nass'ın lafız olarak neshedildiği geçmektedir. *Recm ayeti* denilen söz konusu metin şu şekildedir: “ الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة Yaşlı kadın ve erkek zinâ ederse, onları kesinlikle recmedin.”³¹

Bu çeşit nesihde ayetin sadece lafzı neshedilmiştir.³²

Ayetin, sadece hükmünün neshedilmesine örnek: İbn Cüzey'in bildirdiğine göre bu şekildeki nesh, Kur'ân'da fazlasıyla vardır. Örneğin meşhûr seyf ayetleri³³ diye bilinen ayetler; kâfirlerle barış içinde yaşama, onları affetme, onlardan yüz çevirme ve eziyetlerine sabretme manasındaki ayetlerin hükmünü neshetmiştir. Bazı âlimler, sadece hükmü/manası neshedilen 212 Kur'ân bölümü bulunduğunu iddia etmektedir. İbn Cüzey'e göre sadece hükmü mensûh ayetlerin Kur'ân'da fazlasıyla yer aldığını iddia eden âlimler tahsis, takyid ve istisnâyı da nesh kabul etmektedir. Ancak o, tahsis, takyid ve istisna gibi durumların nesh'ten farklı olduğunu söylemektedir.³⁴

1.4. İcâzü'l-Kur'ân

İcâzü'l-Kur'ân, bütün insanların Kur'ân'ın bir benzerini getirmekten âciz olması demektir.³⁵ İcâzü'l-Kur'ân, “Kur'ân'ın, sahip olduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle benzerinin meydana getirilememesi özelliği” olarak da tanımlanır.³⁶

29 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21; Geniş bilgi için bkz. Mehmet Bağış, “*Beydâvî Tefsiri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü Açısından Tahlîlî*” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), (Atatürk Üniversitesi, 2017), 99.

30 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk., Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (el-Heyetü'l-Mısıriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kütüb, 1394/1974), 3: 84.

31 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân, *Sünenü'd-Dârimî*, thk., Hu-seyn Selîm Esed ed-Dârânî, (Suûdi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000/1412), 3: 1497; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mucemu'l-Kebîr*, thk., Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994/1415), 24: 350.

32 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21.

33 Bakara 2/216: “فَأَقْضُوا الْفَيْدَةَ بِالْوَقْتِ الْيُسْرَىٰ ذَلِكُمْ عَلَيْكُمْ الْفَيْدَةُ الْيُسْرَىٰ...” ile Tevbe 9/5: “وَجِدْهُمْ مِّمَّنْ هُمْ فِيهَا يَمُوتُونَ...” Onları (müşrikleri) nerede bulursanız öldürün...” Bkz. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21-23.

34 Bkz. İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 21-22.

35 Zürcânî, *Menâhîlül-İrfân*, 1: 639; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmu'l-Kur'ân*, (Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle Nâşirün, 2011), 236; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yay., 2013), 162.

36 Yusuf Şevki Yavuz, “İcâzü'l-Kur'ân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 21, (İstanbul: TDV Yay., 2000), 403.

benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.”⁴¹ Hâkka sûresi 44-46. ayetlerde de şöyle buyrulmuştur: “وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ثُمَّ” Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik.”

6. Kur'ân-ı Kerîm beşer kelâmından farklı olarak kolay ezberlenmesi ve çok okunduğu halde bıkkınlık vermemesi yönüyle de mucize bir kitaptır.⁴²

1.5. Kasasu'l-Kur'ân

Kıssa, bir şeyin/birinin izinden gitmek, bir şeyi anlatmak ve hikâye etmek gibi manalara gelir. Kıssanın çoğulu *kasas*'tır.⁴³ Geçmişte olmuş bir olaydan insanların ders çıkarmaları (ibret almaları) için onu, daha sonra gelecek insanlara aktarmaya dakıssa denilmektedir.⁴⁴

Kasasu'l-Kur'ân ise geçmişte veya Kur'ân'ın indiği dönemde meydana gelen bazı tarihî olayların birtakım amaçlar gözetilerek Kur'ân tarafından anlatılmasına denir.⁴⁵

Kur'ân'daki kıssalar, tarihî olayların kronolojik olarak aktarılması amacıyla anlatılmadığı için bu kıssalarda zaman, mekân ve şahıs isimleri gibi teferruatlar bulunmayıp, daha çok insanların ortak ihtiyaçlarına yönelik mesajlar vardır. İbn Cüzey de bazı tefsirlerde vâkî olduğu gibi kıssaların çok fazla teferruata girilerek hikâyeleştirilmesine, hatta bazı peygamberlerle ilgili durumların peygamberlik makamına yakışmayacak şekilde betimlenmesine karşı çıkmakta ve bu konuda sadece sahih rivayetlere itimat edilmesi gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Nitekim bazı tefsirlerde⁴⁷ müşâhede edilen böyle bir anlatım biçimi, Kur'ân'ın vermek istediği mesajı geri plana itmektedir.

İbn Cüzey'e göre kıssaların Kur'ân'da yer almasının başlıca sebepleri şunlardır:

41 Yûnus, 15/10.

42 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 26. Geniş bilgi için bkz. Kattân, *Mebâhis fi Ulûmu'l-Kur'ân*, 238-241; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 163-167; Mesut Okumuş, “Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)”, *Tefsir El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 356-355, (2012); Demirci, *Tefsir Usûlü*, 192-200.

43 Râğıb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, thk., Safvân Adnân ed-Davdî (Dimeşk, Dâru'l-Kalem; Beyrut, Dâru'ş-Şâmiyye, 1412), 671; Mustafa Özel, *Kur'ân ve Tefsir Terimleri sözlüğü*, 94; Remzi Kaya, “Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (UÜİFD)*, 11 sy. 2 (2002): 33.

44 Kaya, “Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri”, 33.

45 Mustafa Özel, *Kur'ân ve Tefsir Terimleri sözlüğü*, 94; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 171-172; Demirci, *Tefsir Usûlü*, 218-219.

46 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 17.

47 Bkz. Müsâid b. Süleymân b. Nâsir et-Tayyâr, *Şerhu Mukaddimeti't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*, (Dâru İbnü'l-Cevzi, 1431), 1: 22; Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid Ebû Câfer, *Câmi'u'l-Beyân*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, (Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 21: 177-186; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Dür-rû'l-Mensûr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.), 7: 158-165; Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, *Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Tahkik: Muhammed Ali Muavviz; Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arab, 1418), 5: 62. (Se'âlibî, Sâd Suresi 23. ayetin tefsirinde Hz. Davud'la ilgili mevcut olan İsrâiliyyât nevinden haberleri tasvip etmemekle birlikte, bu kıssanın bir kısmını eserine almıştır.)

1. Önceki peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin ve onlara inanmayanların maruz kaldıkları kötü akîbetlerin zikredilmesi sûretiyle, onların peygamber olduklarının ispat edilmesi.

2. Peygamberlerin davetinin bir ve ortak olduğunun vurgulanması.

3. İnsanlar arasında inanç esaslarının ve özellikle de Tevhid'in hâkim kılınması.

4. Hiçbir kaynaktan okuyup tadrîs etmeden bu gibi haberleri veren Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispat edilmesi.

5. İnsanların iyiliğe teşvik edilmesi, kötülüklerden sakındırılması ve ibret almalarının sağlanması.

6. Başlarına gelen musibetlere karşı sabretmeleri için peygamberlere ve diğer inanan insanlara teselli verilmesi.⁴⁸

Bu kıssaların Kur'ânda birkaç yerde tekrar etmesinin hikmetleri ise şunlardır:

1. Peygamberlerin hayatına dair haberlerden bir kısmı bir sûrede anlatılmışken geri kalan kısmı başka sûrede anlatılmıştır. Farklı sûrelerde anlatılan haberlerde farklı faydalar umulmuş olabilir.

2. Peygamberlerin hayatına dair haberler, bazı sûrelerde itnâb⁴⁹ üslûbuyla anlatılmışken bazı sûrelerde îcâz⁵⁰ üslûbuyla anlatılmıştır. Böylelikle Kur'ân'ın fesâhatının, farklı üslûp şekillerinde görülebilmesine imkân sağlanmıştır.⁵¹

1.6. Mekkî-Medenî:

Müfessir İbn Cüzey, mekkî ve medenî konusuyla ilgili kaynaklarda var olan geniş mâlûmâta çok fazla girmemiş, bu konuyu özet bir şekilde açıklamıştır. Onun da temas ettiği üzere sûrelerin mekkî ve medenî olarak isimlendirilmesiyle ilgili âlimlerin farklı görüşleri bulunmaktadır.

İbn Cüzey'e göre mekkî, hicretten önce inen ayet ve sûrelerdir. Dolayısıyla iniş yerine bakılmaksızın hicretten önce inen bütün ayet ve sûreler mekkî kabul edilir. Medeni ise hicretten sonra inen ayet ve sûrelerdir. Ayet veya sûrenin gerek Mekke'de gerekse bir yolculuk sırasında inmiş olması dikkate alınmaz; bu konuda

48 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 15; Geniş bilgi için bkz. Mustafa Özel, *Kur'ân ve Tefsîr Terimleri sözlüğü*, 95; Kaya, "Kur'ân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", 37; Demirci, *Tefsîr Usûlî*, 220-222.

49 İtnâb, sözü uzatmak manasına gelir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1: 560; Ali Cârîm, Mustafa Emîn, *el Belâğatü'l-Vâzıha*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.), 207.

50 İcâz, sözü kısaltmak, özetlemek manasına gelir. Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 5: 427; Cârîm; Emîn, *Belâğatü'l-Vâzıha*, 201.

51 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 15.

ayetin hicretten sonra nüzûlü göz önünde bulundurulur ve medenî olduğuna hükmedilir.⁵² Bu görüş, konu hakkındaki görüşlerin en meşhur ve en geçerli olanıdır.⁵³

İbn Cüzey sûreleri, mekkî ve medenî olması bakımından üçe ayırmaktadır:

1. İttifakla medenî olan sûreler: Bunlar; Bakara, Âli İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, Nûr, Ahzâb, Kıtâl (Muhammed), Fetih, Hucurât, Hadîd, Mücâdele, Haşr, Mümtehine, Saff, Cumâ, Münâfikûn, Teğâbun, Talâk, Tahrîm ve Nasr sûreleridir.

2. Mekkî veya medenî oluşu hakkında ihtilaf bulunan sûreler: Bunlar da Fâtihâ, R'ad, Nahl, Hac, İnsân, Mütaffifîn, Kadr, Beyyine, Zilzâl, Mâûn, İhlâs, Felak ve Nâs sûreleridir.

3. İttifakla mekkî olanlar: Yukarıda ismi geçen sûrelerin dışında kalanlar da âlimlerin ittifakıyla mekkî sûrelerdir.

Bunun yanı sıra mekkî bir sûrede medenî ayet bulunabileceği gibi medenî bir sûrede de mekkî ayet bulunabilmektedir.⁵⁴

İbn Cüzey, mekkî ayetlerin genellikle itikat konularında, müşriklere karşı cevap mahiyetinde ve peygamberlerin kıssaları hakkında olduğunu; medenî ayetlerin ise genellikle Yahudi ve Hıristiyanlara karşı cevap mahiyetinde, münâfiklar hakkında, Hz. Peygamber'in gazveleriyle ve şer'i hükümlerle ilgili olduğunu söylemiştir.⁵⁵

1.7. Fedâilü'l-Kur'ân

Fedâilü'l-Kur'ân, Ku'ân'ın yüceliği, üstünlüğü, meziyet ve şerefi demektir.⁵⁶ Kur'ân'ın faziletine dair haberler; Kur'ân'ın bütününe yönelik hadisler ve bazı sûre ya da ayetlerin faziletine yönelik hadisler olmak üzere iki kısımda değerlendirilmiştir.⁵⁷

Müfessir İbn Cüzey mukaddimesinde, Kur'ân'ın faziletiyle ilgili, sadece sahîh rivayetlere yer verdiğini ifade etmiştir.⁵⁸ *Et-Teshîl*'de yer alan bu şekildeki rivayetlere bir kaç örnek verilecek olursa:

عن أبي أمامة الباهلي قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: اقرءوا القرآن فإنه يأتي يوم القيامة شفيعاً لأصحابه *Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (r.a) gelen bir rivayete göre Hz. Pey-*

52 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 13; Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 157-159; Bergamalı Ahmet Cevdet Bey, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, Hazırlayan: Mustafa Özel (İstanbul: Kayhan Yay., 2002), 22; Mehmet Ünal, "Kur'ân'ın İç Düzeni", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 109 ,(2012

53 Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 157-159; Bergamalı Ahmet Cevdet Bey, *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, 22; Ünal, "Kur'ân'ın İç Düzeni", 109.

54 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 13.

55 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 14.

56 Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 213.

57 Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 201; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 213.

58 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 26.

gamber şöyle demiştir: 'Kur'ân'ı okuyunuz. Zira o, kıyamet günü onu okuyanlar için şefaataç olarak gelecektir.'⁵⁹

عن عثمان بن عفان رضي الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: خيركم من تعلم القرآن وعلمه *Osman b. Affân'dan (r.a) gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: 'Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğrendendir.'*⁶⁰

وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ: بَيَّنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا إِذْ أَتَاهُ مَلِكٌ فَقَالَ: أَبْشِرْ بِنُورَيْنِ أُوتِيْتَهُمَا لَمْ يُوْتِيَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ: فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ لَنْ تَقْرَأَ حَرْفًا مِنْهُمَا إِلَّا أُعْطِيْتَهُ.

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette, "Hz. Peygamber oturmaktayken ona bir melekle geldi ve şöyle dedi: 'Sana, senden önce hiçbir peygambere verilmemiş iki nuru müjdeliyorum. Bunlar, Fatiha sûresi ve Bakara'nın son iki ayetidir. Bunlardan okuduğun her bir harf için sana bir ecir vardır.'⁶¹

Et-Teshîl'in birinci mukaddimesinde İbn Cüzey, yukarıda bahsi geçen ilimlerin dışında, Kur'ân'la bağlantılı olarak hadis, tasavvuf, usûlü'd-dîn, usûlü'l-fikh, nahiv ve beyân gibi ilimleri de ele almış ve özet bir şekilde açıklamıştır.⁶²

2. İbn Cüzey'in Mukaddimesinde Tefsir Usûlü

Tefsir usûlü, Kur'ân'ı anlayıp yorumlayabilmek için takip edilmesi gerekli olan metotları öğreten ilim dalıdır.⁶³ İbn Cüzey'in mukaddimesinde yer verdiği Kur'ân'ı Kerîm'in nüzülü, kitâbeti, cem'i, tertibi ve kıraatı gibi Kur'ân tarihini ilgilendiren konular ile Arap dili ve belâgatıyla ilgili ilimler, tefsir usûlünün kapsamı altında değerlendirilmektedir.⁶⁴

2.1. Kur'ân'ın Nüzûlü, Cem'i ve Tertibi

Kur'ân'ı Kerîm'in nüzülü, onun Levh-i Mahfuz'dan veya dünya semasından Hz. Peygamber'e vahiy tarikiyle inmiş olmasından ibarettir.⁶⁵

Kur'ân, insanların ihtiyaçlarına ve gelişen olaylara göre 23 senelik bir zaman dilimi içerisinde parça parça inmiştir. Kur'ân'ın bu şekilde bir süreç içerisinde, aralıklarla ve ayrı bölümler halinde inmesi; muhataplara bakan yönüyle toplu olarak bir defada inmesinden daha faydalı olmuştur. Zira Kur'ân Hz. Peygamber'e

59 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 26; Müslim b. Haccâc Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî, *Sahîh-u Müslim*, thk., Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsî'l-'Arabî, tsz.), "Salâtü'l-Müsâfirin", 252.

60 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 27; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîh-u Buhârî*, thk., Muhammed Zühêyr b. Nâsir, Şerh: Mustafa Dîb el-Bugâ, (Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Fedâilü'l-Kur'ân", 21.

61 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 27; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirin", 254; Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk., Mustafa Abdulkâdir 'Ata, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990/1411), 1: 745.

62 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 16-18.

63 Bkz. M. Zeki Duman, *Uygulamalı Tefsir Usûlü ve Tefsir Tarihi*, (Kayseri: Erciyes Üni. Yayınları, 1992), s. VII.

64 Bkz. Bergamalı Ahmet Cevdet Bey, *Tefsir Usûlü ve Tarihi*, Hazırlayan: Mustafa Özel, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2002); İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013), Muhsin Demirci, *Tefsir usûlü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011).

65 Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, (İstanbul: Ravza Yay., 2008), 1: 12.

bir defada indirilmiş olsa, kısa bir zaman dilimi içerisinde insanlara aktarılması muhataplar tarafından anlaşılması ve pratiğe dökülmesi bir hayli zorlaşacaktı. Nitekim Beydâvî tefsirinin hâşiye yazarı “Şeyhzâde’ye göre de Allah Teâlâ, Kur’ân’ı topluca Levh-i Mahfûz’dan dünya semâsına indirmiş ve “seferetü’l-kirâm” denilen meleklerle onu istinsâh etmelerini emretmiştir. Daha sonra da maslahata ve olayların gerçekleşmesine göre Hz. Peygamber’e parça parça indirmiştir. Kur’ân’ın parça parça indirilmesi, bir defada indirilmesine nispetle, insanlar açısından daha kapsayıcı ve daha kâmil bir nimettir. Nitekim yağmurun birden yağması ürünlere bazen zarar verir. Ancak azar azar ve farklı zamanlarda yağması, ürünler için çok faydalıdır.”⁶⁶

Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e toplu halde değil de parça parça olarak 23 senelik bir zaman diliminde inmesi müsellemlerle birlikte, Allah (c.c) katından Resûlullah’a (s.a.s) ulaşma şekli hakkında, âlimler arasında fikir birliği yoktur. Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler sırasıyla:

1. Kur’ân, Kadir gecesinde dünya semâsına toptan indirilmiş, daha sonra yeryüzüne 23 veya 25 senede inmiştir. Suyûtî’ye göre bu görüş en sahih olandır. Nitekim İbn Abbâs’tan gelen şu hadis de bu minvaldedir: “*Kur’ân, Kadir gecesinde dünya semâsına toptan indirilmiştir. Burada mevâkı’-n-nücûm (yıldızların yerleri) denilen yerden Hz. Resulullâh’a parça parça indirilmiştir.*”⁶⁷

2. Kur’ân, dünya semâsına ya 20 ya 23 ya da 25 Kadir gecesinde (senede) inmiştir. Her Kadir gecesinde de Allah (c.c), o senede inmesini takdir ettiği miktarı dünya semâsına indirirdi ve o miktar sene boyunca parça parça yeryüzüne inerdi.

3. Kur’ân, Levh-i Mahfûz’dan direkt Hz. Peygamber’e Kadir gecesinde inmeye başlamıştır. Daha sonra farklı zamanlarda parça parça inmeye devam etmiştir.⁶⁸

Bu konuda İbn Cüzey fazla teferruata girmeden Kur’ân’ın Hz Peygamber’e 20 veya 23 senelik bir zaman diliminde indiğini belirtmiştir. İlk inen ayetlerle ilgili de üç görüş nakletmiştir. Birinci görüşe göre ilk inen ayetler ‘Alak sûresinin ilk beş ayeti, sonra Müdessir sûresi daha sonra da Müzzemmil sûresidir. İkinci görüşe göre ilk olarak Müdessir sûresi inmiştir. Son görüşe göre de ilk olarak Fâtiha sûresi inmiştir. İbn Cüzey’e göre en sahih görüş ilk görüştür. Çünkü Hz. Âişe’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber Hirâ mağarasında olduğu bir sırada Cebrâil (a.s) ona gelmiş ve ‘Alak sûresinin ilk beş ayetini getirmiştir.⁶⁹ Görüldüğü gibi İbn Cüzey tercih sebebi olarak, konu hakkında var olan hadisi öne sürmüştür.⁷⁰

66 Şeyhzâde el-Köcevi, Muhammed b. Mushhiddin Mustafa, *Hâşiyetü Şeyhzâde ale Tefsiri'l-Kâdi Beydâvî*, thk. Muhammed Abdülkâdir Şâhin, (Beyrut: Dâru’l-Kütüb’l-İlmiyye, 1999), 6: 288.

67 Beyhâki, Ebü Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali el, *Sünenü'l-Beyhâki l-Kübrâ*, thk., Muhammed Abdülkâdir 'Ata, (Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, 1414/1994), 4: 306; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 578.

68 Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *el-İtkân fi Ulûmî'l-Kurân*, thk., Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, (Heyetü'l-Misriyyetü'l-Âmmetü li'l-Kütüb, 1394/1974), 1: 146-148.

69 Müslim, “İmân”, 160.

70 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 12.

Kur'ân'ın cem'i ve tertibi meselesi hakkında da müfessir, Hz. Peygamber döneminde Allah Kitabı'nın çeşitli sahifelerde ve insanların hafızalarında muhafaza edildiğini, Resûlullâh'ın (s.a.s) vefatından sonra ise Hz. Âli tarafından ayetlerin iniş sırasına göre toplandığını ancak Hz. Âli'nin bu nüshasının zamanla kaybolduğunu ifade etmiştir. Hz. Ebûbekir döneminde de Yemâme savaşında Kur'ân hâfızı birçok sahabinin şehit düşmesinden hareketle Kur'ân, sûrelerin iniş tertibine riayet edilmeksizin iki kapak arasına toplanmış, daha sonra Hz. Osman zamanında Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyet tarafından çoğaltılarak çeşitli beldelere gönderilmiştir.⁷¹

İbn Cüzey'e göre Kur'ân'ın hâli hazırdaki sûre tertibinin Hz. Peygamber'e dayandığı şeklindeki görüş mevcut olsa da bu görüş zayıftır. Ona göre bu tertip Hz. Osman zamanında Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyet tarafından uygun görülen tertiptir.⁷²

2.2. Kıraat

Kıraat imamlarından her birisinin belirli rivayet ve tariklere göre kendisine has tarik veya üslupları kullanarak, diğer kıraat imamlarından farklı bir şekilde Kur'ân'ı tilavet etmesine denir.⁷³

Müfessir İbn Cüzey *et-Teshîl* adlı tefsirinin mukaddimesinde kıraat ilmi hakkında özet bilgiler vermiştir. Onun naklettiğine göre kıraatlar meşhûr ve şâz olmak üzere ikiye ayrılır.⁷⁴

Meşhûr kıraatlar, kıraat sahasında otorite ve güvenilir olan ve daha çok yedi veya on kıraatın kendilerine isnat edildiği kimselerin kıraatlarıdır. Bu kimselere de *kıraat imamı* denilmektedir.⁷⁵

İbn Cüzey'in mukaddimesinde yer verdiği meşhur kıraat imamları sırasıyla şunlardır:

1. Nâfi' b. Abdurrahman el-Leysî (ö. 169/785).
2. Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr (ö. 120/738).
3. Ebû Amr (Zebbân b. 'Alâ el-Basrî (ö. 154/771).
4. İbn Âmir (Abdullah b. Âmir el-Yahsubî (ö. 118/736).
5. Âsım b. ebi'n-Necûd el-Kûfî (ö. 127/745).
6. Hamza b. Habîb el-Kûfî (ö. 156/773).
7. Kisâî (Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza el-Kisâî ö. 189/805).

71 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 12-13.

72 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 13.

73 Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 323; Mehmet Ünal, "Kur'ân'ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kıraat İlmi ve Kısa Tarihi)", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 61, (2012).

74 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 23.

75 Bkz. Abdülhamit Birışık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, (İstanbul: TDV Yay., 2002), 426-427; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1: 354; Çetin, s. 168.

İbn Cüzey, Yâkub (Ebû Muhammed Yâkub b. İshâk el-Hadramî ö. 205/821) ile Ebû Ca'fer (Yezîd b. Ka'ka el-Mahzûmî ö. 130/748)'in kıraatlarını da sıhhat ve şöhret bakımından yukarıdaki yedi kıraat imamının kıraatları gibi değerlendirilmektedir.⁷⁶

Bunların dışında kalan kıraatlar da şâz kabul edilmektedir. İbn Cüzey'e göre meşhur kıraatların dışında kalan kıraatlar, lafız itibariyle fasih, mana yönüyle sağlam olsa bile senet açısından zayıf olduğu için şâz olarak isimlendirilmişlerdir.⁷⁷ Çünkü meşhûr kıraatın taşınması gereken şartlar vardır: Bu şartlar sırasıyla, kıraatın Hz. Osman Mushafı'na muvâfık olması, Arap dili ve gramerine uygun olması ve mütevâtir bir senetle gelmiş olması şeklindedir.⁷⁸ Şâz kıraat ise meşhûr kıraatın şartlarını taşımamaktadır.

2.3. Arap Dili ve Edebiyatı

Arap edebiyatı, Arap dilini konuşma ve yazma alanında koruyan ve bu alanlardaki bozuklukları gideren bir ilimdir. Lugat, iştikâk, sarf, nahiv, beyân, me'ânî ve bedî gibi ilimler, Arap edebiyatı kapsamı altına giren alt dallardır.⁷⁹

Kur'ân'ın Arapça olarak inmesi, doğal olarak Kur'ân tefsiriyle iştigâl eden âlimlerin bu dil ile yakından ilgilenmelerine sebep olmuştur. Tefsirinde rivâyet metoduna⁸⁰ ihtimâm gösteren İbn Cüzey de dirayet metoduna bağlı olarak Kur'ân ayetlerini sadece rivayetlere bağlı kalmadan Arap dilinin verileri ışığında izah etmiştir. Bu anlamda kelimeleri kök ve yapı bakımından incelemiş, Kur'ân'ın nazmını ve belâgatını ortaya koymaya çalışmış, ayetlere nahiv açısından izahlar getirmiştir.⁸¹

2.3.1. Lugat, Sarf ve İştikâk

Lugat, lafızların müfredâtı ile vazolundukları manaya delâletini açıklayan ilimdir. Daha açık bir ifadeyle *lugat*, lafızların hangi manalar için konulduğunu inceleyen ilimdir.⁸²

Sarf da kelime yapılarını inceleyen ilimdir. Bu ilme ilmü't-tasrîf de denilir.⁸³

76 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 23.

77 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 23.

78 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 23.

79 Tehânevî, Muhammed b. Ali, *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, thk., Ali Dahrûc, (Beirut: Mektebetü Lübnân Nâşîrûn, 1996), 1: 17.

80 Kur'ândaki herhangi bir ayeti, başka bir ayetle veya Hz. Peygamberin sünneti ya da sahabe ve tâbiûn'un sözlerine dayalı olarak tefsir etmektir. Bu kaynaklarla yapılan tefsire de *rivâyet tefsîri*, *nakli tefsîr* veya *me'sûr tefsîr* denilir. Bkz. Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessîrîn* (Kâhire: Mektebetü Vehbe, tsz.), 1: 112; Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, 1: 109-110; Demirci, *Tefsîr Tarihi*, 126; Zekeriya Pak, "Rivâyet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 175, (2012).

81 Bkz. Ali Muhammed ez-Zübeyri, *İbn Cüzey ve Menhecühü fi't-Tefsîr*, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1987), 1: 15.

82 Bkz. Bilmen, *Büyük Tefsîr Tarihi*, 1: 124; Duman, *Uygulamalı Tefsîr Usulü ve Tefsîr Tarihi*, 170.

83 Bkz. Cürçânî, *et-Tarifât*, 122; Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, 1: 20; Abduh er-Râcih, *Tatbikü's-Sarfî*, (Beirut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 2009), 7.

Sarf ilmi sayesinde kelimelerin nasıl değişime uğradıkları (müfred yapıdan, tesniye ve cem'ye dönüşme gibi) bilinir.⁸⁴

İştikâk ise lafızların hangi kökten türetilmiş olduklarından bahseden ilimdir.⁸⁵

İbn Cüzey *et-Teshîl* adlı tefsirinin ikinci mukaddimesinde ayetlerde geçen bazı kelimeleri lûgat, sarf ve iştikâk açısından tahlil etmiş, ele aldığı kelimenin farklı sigâlarda birçok vechini zikretmiştir. Müfessir genellikle Kur'ân'da birçok defa geçen; anlaşılması zor veya manası müphem olan kelimeleri Arapça alfabetik sıraya göre açıklamıştır. Ona göre bilinmeyen veya Kur'ân'da birçok defa geçen böyle kelimelerin bir yerde toplanması anlaşılmasını kolaylaştırır. Bunun yanı sıra mukaddimede açıklanan böyle kelimelerin, tefsirde geçtikleri yerlerde üzerlerinde fazla durulmaz, böylelikle kısa ve özlü bir tefsir yazılmış olur.⁸⁶

İkinci mukaddimede İbn Cüzey'in kelimeleri tahlil etme metodunu görmek açısından birkaç örnek vermek yerinde olacaktır.

Örneğin *et-Teshîl*'de آتى fiili hakkında şu açıklamalar yapılmaktadır: “Bu kelime, başındaki hemze uzatılmadan ‘جاء *geldi*’ manasındadır. Muzârîsi يَأْتِي , mastarı ise يَأْتِيَان şeklidir. İsmi fâili آتٍ, ismi mefûlü ise مَأْتِيٍ şeklinde gelir. Ancak آتٍ şeklinde hemze uzatılırsa ‘أعطى *verdi*’ manasında olur. Bu sefer muzârîsi يُؤْتِيٍ şeklinde gelir. İsmi fâili de مَوْتٍ olur. وَأَلْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ *Namazı kılanlar, zekâtı verenler...*”⁸⁷ ayetinde الْمُؤْتُونَ kelimesi bu manadadır.⁸⁸

Diğer bir örnek de “عِنْت” fiilidir. Müfessirin naklettiğine göre bu fiil “*helâk oldu, meşakkate düştü*” manasındadır. Zira “وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبْتَكُمْ إِنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *Allah, dileyseydi sizi meşakkate sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir*”⁸⁹ ayetinde bu manadadır. İsim olarak ise bu kelime “zinâ” manasına gelir. “ذَلِكَ لِمَنْ حَظِيَ الْعَنْتَ مِنْكُمْ *Bu (cariye ile evlenme izni) içinizden zina günahına düşmekten korkanlar içindir*”⁹⁰ ayetinde ‘zinâ’ manasında kullanılmıştır. “وَعَنْتَ الْجُوهَ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ *Bütün yüzler; diri, yaratıklarına hâkim ve onları koruyup gözeten Allahâ boyun eğmiştir*”⁹¹ ayetinde ise kelime, عَا - يَعْنُو kökünden gelmiştir. Yani lâmu'l-fiili (üçüncü harfi) vâvdır. Bu durumda manası “*boyun eğdi*” olur.⁹²

2.3.2. Fesâhat, Belâgat ve Beyân

Fesâhat sözlükte açık seçik olma; belli olma; havanın açık ve berrak olması;

84 Bkz. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1: 124; Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi*, 170.

85 Bkz. Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, 1: 125; Duman, *Uygulamalı Tefsir Usulü ve Tefsir Tarihi*, 171.

86 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 28.

87 Nisâ, 4/262.

88 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 28.

89 Bakara, 2/220.

90 Nisâ, 4/25.

91 Tahâ, 20/111.

92 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 38-39; Bkz. Komisyon (İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan, ez-Zeyyât, Hâmid Abdülkadir, M. Ali en-Neccâr), *Mu'cemu'l-Vesît*, (Kâhire: Dâru'd-Dâvâ, tsz.), 2: 630.

sütün, yüzünü kaplayan köpükten arınıp saf ve halis olması gibi mânalara gelir. Bir belâgat terimi olarak fesâhat, sözün kusursuz ve açık olması anlamındadır. Kusurlardan arınmış söze ve onu söyleyen kişiye de “fasîh” denilmiştir. Fesâhat; belâgat, beyân ve berâat kelimeleriyle eş anlamlı olarak da kullanılmıştır.⁹³

İbn Cüzey'e göre lafızlardaki fesâhat için beş şart gereklidir.

1. Lafızların öz Arapça olması, müvelledûn tabakasının⁹⁴ sonradan uydurduğu ve halk arasında yanlış kullanılan, manası çarpıtılan lafızlardan olmaması gerekir.

2. Lafızların garîb (bilinmeyen) olmaması, bilakis halk arasında kullanılan lafızlardan olması gerekir.

3. İbârenin manayı tam olarak karşılaması ve onu sınırlamaması gerekir.

4. İbârenin kolay ve ta'kidten⁹⁵ uzak olması gerekir.

5. İbârenin gereksiz uzatmalardan uzak olması gerekir.⁹⁶

Belâgat ise muktezâyî hâl'e (yere, zamana ve şartlara) uygun söz söylemektir.⁹⁷ Belâgat bir ilim olarak, düzgün ve yerinde söz söyleme usûl ve kaidelerini inceler.⁹⁸ Bir mânâyı kendisine uygun olan, güzel, açık ve üstün ifadelerle anlatmaya da belâgat denilir.⁹⁹

İbn Cüzey mukaddime “belâgat” başlığı altında icâz, itnâb, tehvîl, ta'zîm, tahkîr, tasrîh, kinâye ve işâret gibi söz sanatlarını saymıştır.¹⁰⁰ Hâlbuki belâgat ilmiyle ilgili kaynaklarda, bu sanatlar genellikle me'ânî ilmi kapsamı altında, kinâye ise beyân ilmi içerisinde ele alınmıştır.¹⁰¹ Müfessir beyân ana başlığı altında da çoğunlukla bedî sanatlarını saymaktadır. Ona göre bazı şekillerin elbiseyi süslemesi gibi bu sanatlar da sözü süslerler. İbn Cüzey Kur'ân ayetleri üzerinde 22 çeşit söz sanatı tespit ettiğini söylemektedir. Bunlar sırasıyla: Mecâz, Kinâye, İltifât, Tem-

93 Bkz. Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, 5: 18-19; Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, 2: 1274; Mustafa Çuhadar, “Fesahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, (İstanbul: TDV Yay., 1995), 423-424.

94 Müvelledûn, ilk devir İslâm tarihinde Doğu'da, dışarıdan getirilen ya da Araplar arasında doğan ve Arapça eğitimi alan yabancı kökenli müslüman köleler (Hz. Peygamber'in Fars ve Habeş asıllı bazı âzathları ile aralarında Abbâsi halifeleri Ebû Cafer el-Mansûr, Vâsiq-Billâh ve Kâhîr-Billâh'ın annelerinin de bulunduğu Berberî asıllı câriyeler gibi), Batı'da (Endülüs) İslâmiyet'i kabul eden ilk İspanyollar'ın çocukları hakkında kullanılmış bir tabirdir. Bkz. Mehmet Özdemir, “Müvelledûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 228.

95 Lafzî ta'kid, bir ibareyi oluşturan kelimelerin, maksadın anlaşılmasını güçleştirecek şekilde sıralanmasıdır. Manevî ta'kid ise sözün anlamının hatalı mecaz, istiare ve kinayelerin kullanılması gibi sebeplerle kapalı olması, âdetâ kördüğüm haline gelmesidir. Bkz. Çuhadar, “Fesahat”, 424-423

96 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 24.

97 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 24; Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 5, (İstanbul: TDV Yay., 1992), 380-381.

98 Kılıç, “Belâgat”, 381-380.

99 Bkz. Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, 1: 342-343; Cârîm, Emîn, *Belâgatü'l-Vâziha*, 7; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2000), 4; Nusrettin Bolelli, *Belâgat/Arap Edebiyatı*, (İstanbul: İFAY Yayınları, 2009), 28.

100 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 24.

101 Bkz. Cârîm, Emîn, *Belâgatü'l-Vâziha*, 104-216; Abdülmüte'âl es-Sa'îdî, *Buğyetü'l-İzâh li-Telhis'i'l Miftâh*, (Kâhîre: Mektebetü'l- Âdâb, 1999/2000); Bolelli, *Belâgat/Arap Edebiyatı*, 171-403.

dîd, İ'tirâz, Tecnîs, Tîbâk, Mukâbele, Müşâkele, Terdîd, Lüzûm-u Mâ lâ Yelzem, Kalb, Taksîm, Tetmîm, Tekrâr, Tehekküm, Leff-ü Neşr, Cem', Tarsî, Teşcî, İstidrâd ve Mübâlağa sanatlarıdır. Mukaddimedede her birisinin târifini yapan İbn Cüzey, tefsîrinin ilgili yerlerinde bu sanatları örneklerle geniş şekilde açıkladığını ifade etmektedir.¹⁰²

Yukarıda İbn Cüzey tarafından yapılan belâgat ve beyân'la ilgili sanatların tak-simine bakıldığında İbn Cüzey'in genel anlamda beyan bedî ve meânî gibi ilimleri ya eş anlamlı olarak kullandığı ya da bu ilimler arasında kesin bir sınır koymadan birbirinin yerine kullandığı görülmektedir.

Sonuç

İbn Cüzey, (ö. 741/1340) *et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* adlı tefsîrinde Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân*'ı, İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharraru'l-vecîz*'i ve Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ından istifade etmiştir. *Et-Teshîl li-'ulûmi't-tenzîl* ibârelerinin kısalığı, tekrarlardan kaçınması ve gereksiz uzatmalara girmemesi yönüyle muhtasar tefsirlerden kabul edilmektedir. Muhtasar olmakla beraber bu tefsirde; yerine göre kelâmî meseleler tartışılmış, nakledilen rivayetlerin tahlîl ve tenkîdi yapılmış bazen de fazla teferruata girilmeden dil, kıraat ve fıkıh ihtilaflarına yer verilmiştir. Bu tefsiri ön plana çıkaran hususlardan birisi de Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlüyle ilgili mühim bilgiler ihtiva eden iki mukaddimesidir. İbn Cüzey bu mukaddimelerin ilkinde, tefsîrinde takip edeceği metotları ayrıntılı bir şekilde izah ettikten sonra Kur'ân'ın ana konuları, Kur'ân tarihi, müfessirlerin tabakaları ve ihtilaf sebepleri gibi konuları işlemiştir. Bunun yanı sıra tefsir, kıraat, nahiv, fesâhat, beyân, belâgat, ahkâm, kasas, tasavvuf, usûlü'd-dîn, usûlü'l-fikh, nâsih-mensûh, icâzu'l-Kur'ân ve fedâilü'l-Kur'ân gibi Kur'ân'la alakası olan ilimler üzerinde durmuştur.

Söz gelimi Kur'ân'ın icâz vecihleri üzerinde durmuş ve Kur'ân-ı Kerim'in mucize bir kitap olduğunu birçok yönden ortaya koymuştur.

Kur'ân'da geçen kıssaların tefsiri hakkında ise bazı tefsirlerde vâkî olduğu üzere, kıssaların çok fazla teferruata girilerek hikâyeleştirilmesine hatta bazı peygamberlerle ilgili durumların peygamberlik makamına yakışmayacak şekilde betimlenmesine karşı çıkmış ve bu konuda sadece sahih rivayetlere itimat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Mekkî ve medenî konusunda da sûrelerin isimlerini teker teker sayarak hangi sûrelerin Mekkî hangi sûrelerin medenî olduğunu belirtmiştir. İbn Cüzey'e göre bu konuda ayet ve sûrelerin iniş yerine bakılmaz, Hz. Peygamber'in hicreti esas alınır. Hicretten önce inenler mekkî, hicretten sonra inenler ise medenî kabul edilir.

102 İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1: 24-26.

Onun naklettiğine göre mekkî ayetler genellikle itikat konularında, müşriklerle karşı cevap mahiyetinde ve peygamberlerin kıssaları hakkında; medenî ayetler ise genellikle Yahudi ve Hıristiyanlara karşı cevap mahiyetinde, münâfıklar hakkında, Hz. Peygamber'in gazveleri ve şer'î hükümlerle ilgilidir.

Müfessir, mukaddimede Kur'ân'ı Kerim'in nüzülü, kitâbeti, cem'i, tertibi ve kıraatı gibi mevzuları da açıklamıştır. İbn Cüzey, Kur'ân'ın hâli hazırdaki sûre tertibinin Hz. Peygamber'e dayandığı, şeklindeki görüşü zayıf bulmaktadır. Ona göre bu tertip Hz. Osman zamanında Zeyd b. Sâbit başkanlığındaki heyet tarafından uygun görülen tertiptir.

Müfessirin mukaddimede üzerinde durduğu bir husus da Fedâilü'l-Kur'ân meselesidir. O, Kur'ân'ın faziletiyle ilgili var olan zayıf ve uydurma rivayetleri tasvip etmemekte, tefsirde sadece sahîh rivayetlere yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Tefsirin ikinci mukaddimesinde ise müfessir, Kur'ân'da birçok defa geçen; anlaşılması zor veya manası müphem olan kelimeleri Arapça alfabetik sıraya göre açıklamıştır. Bu mukaddimede kelimeler sarf, iştikâk ve lugat yönünden tahlil edilmiştir.

Kaynakça

- Abduh er-Râcih. *Tatbikü's-Sarfî*. Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyyeti, 2009.
- Abdülmutê'âl es-Sa'îdî. *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîsi'l Miftâh*. Kâhire: Mektebetü'l- Âdâb, 1999/2000.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Belâgat-ı Osmâniyye*. Haz. Turgut Karabey, Mehmet Atalay. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Bağış, Mehmet. "Beydâvî Tefsiri'nin Ulûmu'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü Açısından Tahlili". Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017.
- Beyhâkî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali. *Sünenü'l-Beyhâkî el-Kübrâ*. Tahkik: Muhammed Abdülkâdir 'Ata. 10 cilt. Mekke: Mektebetü Dâru'l-Bâz, 1414/1994.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. 2 cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2008.
- Birişık, Abdülhamit. "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 426-427. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat/Arap Edebiyatı*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh-u Buhârî*. Tahkik: Muhammed Züheyr b. Nâsir. Şerh: Mustafa Dîb el-Buğâ. 9 cilt. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Bulut, Ali. "Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi". Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009).
- Cârim, Ali; Emîn, Mustafa. *el Belâgatü'l-Vâziha*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.,
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed. *et-T'arîfât*. Tahkik: Muhammed Abdurrahman el-Maraşlı. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007/1428.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

- Çetiner, Bedreddin. "Ahkâmü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Çuhadar, Mustafa, "Fesahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 423-424. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*, Tahkik: Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî. 4 cilt. Suûdi Arabistan: Dâru'l-Muğni, 2000/1412.
- Demirci, Muhsin. *Tefsîr Tarihi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2010.
- Demirci, Muhsin. *Tefsîr Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.
- Duman, M. Zeki. *Uygulamalı Tefsîr Usulü ve Tefsîr Tarihi*. Kayseri: Erciyes Üni. Yayınları, 1992.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Tahkik: Mustafa Abdulkâdir 'Ata. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990/1411.
- İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Ğrnâti. *et-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*. Tahkik: Abdullâh el-Hâlidî. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Erkam, tsz.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mukrim. *Lisânu'l-'Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâr Sâdir, 1414.
- Kaya, Remzi, "Kur'an-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11, sy. 2 (2002): 31-58.
- Kılıç, Hulusi, "Belâgat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 380-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Komiyon (İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan, ez-Zeyyât, Hâmid Abdülkadir, M. Ali en-Neccâr). *Mu'cemu'l-Vesît*. 2 cilt. Kâhire: Dâru'd-D'avâ, tsz.
- Mennâ' el-Kattân. *Mebâhis fi Ulûmu'l-Kur'ân*. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâleti Nâşirün, 2011.
- Muhammed Safâ Şeyh İbrahim Hakkî, *Ulûmu'l-Kur'ân min Hilâli Mukaddimâti't-Tefâsîr*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1425/2004.
- Müsâid b. Süleymân b. Nâsir et-Tayyâr. *Şerhu Mukaddimeti't-Teshîl li 'Ulûmi't-Tenzîl*. Dâru İbnü'l-Cevzi, 1431.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî. *Sahih-u Müslim*. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, tsz.
- Okumuş, Mesut. "Ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân İlimleri)", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç. 331-370. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Özdemir, Mehmet, "Müvelleddün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 228-229. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özel, Ahmet. "İbn Cüzey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19: 406-407. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özel, Mustafa. *Kur'ân ve Tefsîr Terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kayihan Yayınları, 2016.
- Pak, Zekeriya, "Rivayet Ağırlıklı Tefsirler", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç. 175-186. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Râğıb, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-İsfahânî. *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Tahkik: Safvân Adnân ed-Davdî, Dimeşk: Dâru'l-Kalem; Beyrut: Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Se'âlibî, Ebû zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. *Cevâhirü'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Tahkik: Muhammed Ali Muavviz; Âdil Ahmed Abdülmevcüd. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arab, 1418.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Dürrü'l-Mensûr*. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, tsz.

- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kurân*, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 4 cilt. Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Ammetü li'l-Kütüb, 1394/1974.
- Şeyhzâde el-Kôcevi, Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa. *Hâşiyetü Şeyhzâde ale Tefsîri'l-Kâdi Beydâvi*. Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Şâhin. 8 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Tahkik: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 25 cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994/1415.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Ebû Câfer. *Câmi'u'l-Beyân*. Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir. Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali. *Mevsûatü Keşşâfi Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*. Tahkik: Ali Dahrûc. 2 cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 1996.
- Ünal, Mehmet. "Kur'an'ın İç Düzeni", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç. 107-118. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Ünal, Mehmet. "Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kıraat İlmi ve Kısa Tarihi)", *Tefsîr El Kitabı* içinde, ed. Mehmet Akif Koç. 61-100. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İcâzü'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Zebidî, Ebu'l-Feyz Muhammed b. Muhammed Murtazâ. *Tâcu'l-Arûs*. 40 cilt. Dâru'l-Hidâye, tsz.
- Zehebî. Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*. 3 cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, tsz.
- Zerkeşi, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, b. Bahâdır. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kurân*. Tahkik: Muhammed ebu'l-Fadl İbrahim. 4 cilt. Dâru İhyâi Kütübü'l-'Arabiyye, 1376/1957.
- Zübeyrî, Ali Muhammed. *İbn Cüzey ve Menhecühü fi't-Tefsîr*. 2 cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1987.
- Zürkânî, Muhammed Abdü'l-Azîm. *Menâhilü'l-İrfân*. Tahkik: Ahmed İsâ el-Mâsarâvî, 2 cilt. Kâhire: Dâru's-Selâm, 2010.